

М. І. Товма

І. М. Товма

О. П. Каплюченко

ОБҐРУНТУВАННЯ ВИМОГ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ СЛУЖБОВИХ (БОЙОВИХ) ЗАВДАНЬ

Визначено психогенні фактори екстремальних умов діяльності й основні загрози інформаційно-психологічній безпеці військовослужбовців, що призводять до порушення їхніх психічних функцій і розладу психіки. Обґрунтовано вимоги до забезпечення безпеки військовослужбовців під час виконання завдань, ведення бойових дій.

Ключові слова: *психогенні фактори екстремальних умов діяльності, загрози інформаційно-психологічній безпеці військовослужбовців, захист психіки військовослужбовців, якісне виконання завдань.*

Постановка проблеми. Участь військових частин і з'єднань Національної гвардії України (НГУ) у веденні активних бойових дій силами оборони держави на сході й півдні України спричинила виникнення таких проблем, пов'язаних з психогенними факторами екстремальних умов діяльності та загрозами інформаційно-психологічній безпеці військовослужбовців, які призводять до порушення їхніх психічних функцій і розладу психіки. Це потребує обґрунтування вимог до забезпечення безпеки військовослужбовців, що сприятиме захисту їхньої психіки від факторів екстремальних умов діяльності й негативного інформаційно-психологічного впливу, а також якісному виконанню завдань у бойових умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі аспекти наукового обґрунтування вимог до забезпечення безпеки військовослужбовців НГУ під час виконання службово-бойових завдань були розглянуті у дослідженнях В. І. Алещенка, С. В. Белая, І. І. Ліпатова, О. В. Лавніченка, С. Т. Полторака, І. І. Приходька, В. В. Стасюка, В. В. Ягупова та інших учених. Питання стосовно забезпечення безпеки військовослужбовців вивчали у своїх дослідженнях науковці В. С. Васищев, С. О. Колесніченко, С. О. Кузніченко, Б. М. Олексієнко, В. І. Осьодло, Є. М. Потапчук, О. О. Труш та ін. У низці праць аналізуються тільки окремі аспекти наукового

обґрунтування вимог до забезпечення безпеки військовослужбовців, без їхнього комплексного взаємозв'язку, не достатньо досліджується набутий досвід під час виконання завдань у зоні проведення операції Об'єднаних сил (АТО) та участі у бойових діях на сході й півдні України.

У процесі аналізу зазначених та інших праць виявлено, що:

– у наукових дослідженнях недостатньо уваги приділялося обґрунтуванню вимог до забезпечення безпеки військовослужбовців під час виконання службово-бойових завдань, ведення бойових дій;

– чимала кількість теоретичних розробок з питань забезпечення безпеки військовослужбовців НГУ досі ще не доведена до рівня практичних рекомендацій (документів) і застосування під час виконання службово-бойових завдань, ведення бойових дій.

У наукових працях висвітлювалися окремі аспекти цієї проблеми, проте необхідність її глибокого дослідження обумовлюється практичними запитамі і потребами Національної гвардії України. У зв'язку з цим виникло протиріччя між необхідністю використання науково обґрунтованих вимог до забезпечення безпеки військовослужбовців і неможливістю це здійснити за їх відсутності.

Отже, актуальність зазначеної проблеми, недостатнє її теоретичне вивчення та практичне розроблення саме й визначили потребу обґрунтувати вимоги до забезпечення інформаційно-психологічної безпеки військовослужбовців НГУ під час виконання завдань, ведення бойових дій.

Метою статті є обґрунтування вимог до забезпечення інформаційно-психологічної безпеки військовослужбовців Національної гвардії України під час виконання службових (бойових) завдань.

Виклад основного матеріалу. З урахуванням призначення і завдань діяльність військовослужбовців НГУ здійснюється в екстремальних умовах, особливо під час виконання завдань із знешкодження озброєних злочинців, припинення діяльності не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (груп), організованих груп та злочинних організацій на території України, а також у заходах, пов'язаних із припиненням терористичної діяльності.

Підвищений екстремальний характер умов, у яких здійснюється діяльність військовослужбовців і військових колективів формувань НГУ під час виконання завдань, ведення бойових дій, визначається психогенними факторами, які призводять до порушення їхніх психічних функцій і розладу психіки. Це, по-перше, реальна загроза життю, яка може виникнути: від озброєних злочинців і незаконних збройних формувань, що мають чітку структуру й організацію і спроможні вести бойові дії з використанням усіх засобів ураження; від місцевого населення, яке негативно налаштоване до діяльності військовослужбовців НГУ; від противника під час участі в об'єднаних операціях; від осмислення необхідності ризикувати своїм життям для рятування життя військовослужбовців і цивільного населення [1, 2, 6].

По-друге, це прийняття рішень, які реалізуються у скорочений для аналізу час оперативної обстановки, що постійно ускладнюється і змінюється. З одного боку, службово-бойова діяльність військовослужбовців НГУ суворо регламентована законами й іншими правовими актами, пов'язаними з правами й обов'язками військовослужбовців, а з іншого боку, – умови виконання службово-бойових завдань іноді перебувають поза правовим полем.

По-третє, – використання різнорідних підрозділів, які не підпорядковані один одному, з різних силових структур і відомств, що ускладнює організацію взаємодії під час виконання завдань, ведення бойових дій.

По-четверте, – насторожене ставлення місцевих жителів, коли населення регіону (району), у якому виконують завдання, ведуть бойові дії, співчуває незаконним збройним формуванням, що спонукає особовий склад діяти не тільки як військовослужбовці, але і як «дипломати».

Таким чином, вплив усього комплексу психогенних факторів призводить до того, що у значній кількості військовослужбовців, особливо на початковому етапі бойових дій, розвивається недостатньо адекватне відображення дійсності. Характерними проявами цього є: втрата здатності орієнтуватися в обстановці; неусвідомлені та неупорядковані дії; втрата навичок використання зброї; втрата професійних якостей; негативні особистісні хвилювання. Можливі прояви морально-правової нестійкості, які спричиняють випадки вчинення асоціальних, а іноді навіть і кримінальних дій.

Цьому повною мірою слугує деструктивний інформаційно-психологічний вплив (ДПВ), який здійснюється шляхом упровадження деструктивної інформації у свідомість і підсвідомість військовослужбовця. Це стає причиною неадекватного сприйняття ним дійсності і відповідно неадекватних дій, а також впливає на групову свідомість і підсвідомість, у зв'язку з чим виникає можливість істотно змінювати групову свідомість і поведінку колективу, що негативно відбивається на ефективності його дій під час спеціальних операцій [4, 5, 7, 19].

Сформовані динамічні системи, що регулюють відносини людини та її рухову діяльність, за умов збільшення часу перебування в екстремальних бойових обставинах існування перетворюються на стійкі стереотипні системи. Адаптаційні механізми, які виникли у звичайних умовах, забуваються і втрачаються. Після повернення людини з незвичайних умов у звичайні динамічні стереотипи, що склалися в екстремальних умовах, руйнуються, і виникає потреба у відновлюванні колишніх стереотипів, тобто у реадаптації. Аналіз наукових досліджень [9–13] дав змогу охарактеризувати етапи адаптації військовослужбовців (див. табл. 1).

М. І. Товма, І. М. Товма, О. П. Каплюченко. Обґрунтування вимог до забезпечення інформаційно-психологічної безпеки військовослужбовців Національної гвардії України під час виконання службових (бойових) завдань

Таблиця 1 – Характеристика етапів адаптації військовослужбовців в екстремальних умовах

Етап	Характеристика
Перший – підготовчий	Людина збирає інформацію, що дасть змогу скласти уявлення про екстремальні умови, усвідомити завдання, які доведеться вирішувати; опановує нові ролі; оволодіває вміннями і навичками для встановлення взаємовідносин з іншими людьми
Другий – стартового психічного напруження	Інформаційна невизначеність і передбачення можливих складних ситуацій спричиняють появу сильного психічного напруження, що виражається у складних емоційних переживаннях, порушеннях сну і вегетативних змінах організму
Третій – гострих психічних реакцій входу	Можуть виникати позитивні емоційні переживання (ейфорія, гіпоманіакальність), що супроводжуються підвищеною руховою активністю. При цьому усувається інформаційна невизначеність, і людина виявляється надмірно поінформованою. Крім того, цей етап може супроводжуватися психічним напруженням, пов'язаним із загрозою для життя. За умови емоційного розв'язання проблеми людина відчуває повну поінформованість, упевненість у матеріальному стані та засобах порятунку і в правильності своїх дій під час виникнення непередбачених ситуацій
Четвертий – переадаптації	Формуються нові функціональні системи в центральній нервовій системі, що дають змогу адекватно відображувати реальну дійсність у незвичайних умовах життя. Відбувається актуалізація необхідних потреб і виробляються захисні механізми, що забезпечують реакції на психогенні фактори
П'ятий – завершального психічного напруження	З'являються незвичайні психічні стани, що характеризуються емоційною лабільністю, порушеннями ритму сну і бадьорості
Шостий – гострих психічних реакцій виходу	Відбувається кардинальна зміна функціональних систем психофізіологічної організації, що супроводжується появою незвичних психічних станів, порушенням пізнавальних процесів, емоційного регулювання та рухової діяльності
Сьомий – реадаптації	Відбувається відновлення процесів відображення, системи відносин і координації рухів, адекватних для звичайних умов життя

Розглянуті етапи дають змогу встановити взаємозв'язок між процесами адаптації та реабілітації. По-перше, кінцевим результатом комплексу заходів має бути досягнення оптимального рівня адаптованості військовослужбовців до дій в екстремальних умовах. По-друге, форми, методи, технології, прийоми та засоби, що застосовують у процесі проведення реабілітації, мають слугувати відновленню адаптивних функцій особистості.

Сьогодні практично у кожної людини є можливість вільного доступу до нових інформаційно-комунікативних технологій, а використання їх у навчанні, роботі, вирішенні проблем, що виникають, стало необхідним атрибутом сучасної системи як цивільного населення, так і військовослужбовців силових структур [12, 14, 15].

Однак, крім очевидних переваг використання інформаційно-комунікативних технологій у всіх сферах життєдіяльності людини, є і деякі загрози, які вони несуть для суспільства в цілому та особистості зокрема. Серед основних загроз інформаційно-психологічній безпеці можливо визначити такі, як:

- заподіяння шкоди психофізіологічному здоров'ю людини;
- блокування на неусвідомленому рівні свободи і волевиявлення;
- штучне прищеплення синдрому залежності від зовнішніх впливів;
- розроблення, створення та застосування спеціальних технічних і програмних засобів для неусвідомленого деструктивного впливу на психіку;
- маніпулювання суспільною свідомістю з використанням спеціальних засобів і технологій впливу;
- негативний вплив на психофізіологічний стан людини;
- руйнування інформаційного і духовного простору держави, традиційних засад суспільства і суспільної моралі [8, 13, 16].

Проведений аналіз індивідуальних психологічних особливостей дав змогу визначити два види взаємопов'язаних змін, до яких можуть призвести інформаційно-психологічні впливи: зміна психіки або психічного здоров'я та зрушення в цінностях, життєвій позиції, світоглядних орієнтирах особистості [17, 18, 20].

Вироблення захисних механізмів є доволі довготривалим і трудомістким процесом для індивіда, у зв'язку з чим стає актуальним розгляд проблеми захисту особистості від негативних інформаційно-психологічних впливів. Це повною мірою стосується і військовослужбовців, і військових колективів НГУ під час виконання завдань, ведення бойових дій.

У цих умовах у військовослужбовців виникає напруженість, а у військових колективах – соціальна напруженість і потреба в конструктивній інформації, що допомогла б знайти свідомий вихід із ситуації, у якій вони опинилися.

Тому виникає потреба не тільки убезпечити психіку військовослужбовців від екстремальних умов службово-бойової діяльності, але й забезпечити інформаційно-психологічну безпеку (ПБ) особистості військовослужбовця та колективів військових формувань НГУ від впливу, який має деструктивний характер. В армії США, наприклад, визначено комплекс заходів щодо запобігання бойовим психічним травмам і зниження їх наслідків у спеціальному польовому статуті FM 26-2 «Заходи щодо попередження стресу в бойових діях військ», а саме:

- ефективне і стале керівництво військами;
- високий рівень бойової підготовки;
- фізичне загартування особового складу;
- хороший стан здоров'я;
- уміння солдатів і офіцерів розслаблятися у складних умовах бою, проводити самонавіювання.

Наразі в армії США активно діють 160 тисяч психологів і реабілітологів, розподілених по військових підрозділах аж до передових позицій. Кожен із них має під своєю опікою від 12 до 16 осіб, причому не тільки солдатів, а й обслуговуючий персонал. Психологи і реабілітологи орієнтовані, насамперед, на надання консультативної та первинної навчально-психологічної допомоги. У США розроблені різні рекомендації військовому командуванню щодо адаптації та реабілітації військовослужбовців на різних етапах [9, 10, 12].

З огляду на підвищений екстремальний характер умов діяльності військовослужбовців і військових колективів формувань НГУ під час виконання завдань, ведення бойових дій, які визначаються психогенними факторами та деструктивним інформаційно-психологічним впливом, можливо сформулювати такі вимоги

до забезпечення безпеки військовослужбовців під час виконання службово-бойових завдань.

1. Зниження реальної загрози життя:
 - від озброєних злочинців і незаконних збройних формувань;
 - від противника під час участі в об'єднаних операціях;
 - від місцевого населення, яке негативно налаштоване до діяльності військовослужбовців.
2. Постійний аналіз діяльності військовослужбовців, який дає змогу визначити:
 - причини загибелі військовослужбовців та отримання ними травм і поранень;
 - якості військовослужбовця, найбільш важливі для забезпечення своєї фізичної безпеки;
 - тактику дій військовослужбовців для свого убезпечення;
 - конкретні способи дій військовослужбовців у ситуації можливого або реального ризику.

3. Формування навиків рефлексії щодо необхідності ризикувати своїм життям для спасіння життя особового складу і цивільного населення шляхом правильних дій військовослужбовців щодо забезпечення своєї фізичної безпеки під час виконання завдань.

4. Формування здатності приймати рішення у скорочений для аналізу час оперативної обстановки, яка постійно ускладнюється і змінюється, а також в умовах виконання службово-бойових завдань, які іноді перебувають поза правовим полем.

5. Удосконалення навиків організації взаємодії різнорідних підрозділів, які не підпорядковані один одному, з різних силових структур і відомств, під час проведення спеціальних операцій.

6. Формування у особового складу вмінь, які дають йому змогу під час проведення спеціальної операції в регіоні (районі) у разі неадекватного ставлення місцевого населення, коли воно співчуває незаконним збройним формуванням, діяти не тільки як військовослужбовці, але і як «дипломати».

7. У ході проведення спеціальних операцій, ведення бойових дій недопущення значних пауз за різних обставин: від суто військових до прийняття політичних рішень.

8. Здійснення контролю присутності засобів масової інформації, політиків на пунктах управління й у бойових порядках, недопущення їхніх намагань впливати на прийняття рішень і хід спеціальних операцій, ведення бойових дій,

заборона їм неадекватно, а часом і вороже висвітлювати події, які відбуваються, або втручатися у службово-бойову діяльність.

9. Забезпечення інформаційно-психологічної безпеки військовослужбовців і військових колективів формувань НГУ, яка полягає в організації і здійсненні заходів моніторингу протидії та захисту від деструктивного інформаційно-психологічного впливу.

Висновки

Розглянувши питання обґрунтування вимог до забезпечення безпеки військовослужбовців Національної гвардії України під час виконання завдань, ведення бойових дій, можна зробити такі висновки.

1. Підвищений екстремальний характер умов, у яких здійснюється діяльність військовослужбовців і військових колективів формувань Національної гвардії України під час виконання завдань, ведення бойових дій, визначається психогенними факторами, які призводять до порушення їхніх психічних функцій і розладу психіки.

2. Характерними проявами впливу психогенних факторів є: втрата здатності орієнтуватися в обстановці; неусвідомлені неупорядковані дії; втрата навичок використання зброї; втрата професійних якостей; негативні особистісні хвилювання, прояви морально-правової нестійкості, які спричиняють випадки вчинення асоціальних, а іноді й кримінальних дій. Цьому також повною мірою слугує деструктивний інформаційно-психологічний вплив, який здійснюється шляхом упровадження деструктивної інформації у свідомість і підсвідомість військовослужбовця, що стає причиною неадекватного сприйняття ним дійсності і відповідно неадекватних дій, а також у групову свідомість і підсвідомість, унаслідок чого можливо істотно змінювати групову свідомість і поведінку колективу, що може призвести до зниження ефективності його дій під час спеціальних операцій, ведення бойових дій.

3. Вироблення захисних механізмів є доволі довготривалим і трудомістким процесом для індивіда, у зв'язку з чим стає актуальним розгляд проблеми захисту особистості від негативних інформаційно-психологічних впливів. Це повною мірою стосується і військовослужбовців, і військових колективів Національної гвардії України під час виконання завдань, ведення

бойових дій. Тому виникає потреба не тільки убезпечити психіку військовослужбовців від екстремальних умов службово-бойової діяльності, але й забезпечити інформаційно-психологічну безпеку особистості військовослужбовця і колективів військових формувань Національної гвардії України від впливу, який має деструктивний характер.

З огляду на підвищений екстремальний характер умов діяльності військовослужбовців і військових колективів формувань Національної гвардії України під час виконання завдань, ведення бойових дій, які визначаються психогенними факторами і деструктивним інформаційно-психологічним впливом, можливо визначити напрями подальшого дослідження вимог до забезпечення безпеки військовослужбовців під час виконання службово-бойових завдань: формування навиків рефлексії щодо необхідності ризикувати своїм життям під час виконання завдань; формування здатності приймати рішення у скорочений для аналізу час оперативної обстановки; забезпечення інформаційно-психологічної безпеки військовослужбовців і військових колективів формувань НГУ, яка полягає в організації і здійсненні заходів моніторингу протидії та захисту від деструктивного інформаційно-психологічного впливу.

Перелік джерел посилання

1. Ліпатов І. І., Дробаха Г. А., Бабков Ю. П., Чепель М. О. Структура і функції системи забезпечення інформаційно-психологічної безпеки військовослужбовців Національної гвардії України. *Честь і закон*. 2017. № 2 (61). С. 43–49.

2. Ліпатов І. І., Товма М. І. Загрози інформаційно-психологічної безпеки діям військових формувань під час спеціальної операції. *Формування дієвих механізмів державного управління з забезпечення державної безпеки* : зб. матеріалів круглого столу, м. Харків, 14 трав. 2021 р. Харків : НУЦЗУ, 2021. С. 266–269.

3. Інформаційно-психологічна протидія в Національній гвардії України (психологічний аспект) : монографія / І. В. Воробйова та ін. Харків : НА НГУ, 2016. 265 с.

4. Про організацію МПЗ участі НГУ в операції Об'єднаних сил : наказ командувача НГУ від 23.04.2018 р. № 210.

5. Белай С. В., Ліпатов І. І., Васищев В. С., Товма М. І. Обґрунтування вимог до доктрини морально-психологічного забезпечення дій військових частин і формувань НГУ. *Честь і закон*. 2022. № 1 (80). С. 85–90.
6. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-ХІІ (у ред. від 05.03.2015). URL: <http://surl.li/fsjwe> (дата звернення: 10.01.2023).
7. Про Національну гвардію України : Закон України від 13.03.2014 р. № 876-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 17. С. 594.
8. Протидія негативному інформаційно-психологічному впливу на особовий склад Національної гвардії України в умовах масових заворушень : монографія / І. І. Ліпатов та ін. Харків : НА НГУ, 2015. 165 с.
9. Шевченко О. Інформаційно-психологічні операції: концептуальні підходи НАТО і провідних країн світу. *Соціальна психологія*. 2004. № 2. С. 111–121.
10. Осьодло В. І., Хміляр О. Ф. Психологічна допомога військовослужбовцям: досвід армії Ізраїлю. *Військова психологія у вимірах війни і миру: проблеми, досвід, перспективи* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, м. Київ, 12-13 лют. 2016 р. Київ : КНУ ім. Тараса Шевченка, 2016. С. 63–65.
11. Технології управління конфліктами : навч. посіб. / В. С. Васищев та ін. Харків : НА НГУ, 2022. С. 109.
12. Каплюченко О. П., Бондаренко О. Г., Товма М. І. Залежність мотивації військовослужбовців НГУ від рівня ефективності службово-бойової діяльності та досвіду участі у бойових діях. *Честь і закон*. 2022. № 1 (80). С. 102–108.
13. Теорія і практика психологічної допомоги та реабілітації : підручник / кол. авторів ; за заг. ред. В. Осьодла. Київ : НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2019. 460 с.
14. Servicemen's Motivation in the National Guard of Ukraine: Transformation After the "Revolution of Dignity" / I. I. Prykhodko et al. *The Journal of Slavic Military Studies*. 2019. Vol. 32. № 3. P. 347–366.
15. Психологія натовпу й управління ним при виконанні службово-бойових завдань : навч. посіб. / І. І. Приходько та ін. Харків : НА НГУ, 2015. 250 с.
16. Ліпатов І. І., Пасічник В. І., Товма М. І., Басараб С. С. Організація морально-психологічного забезпечення приведення з'єднань і частин Національної гвардії України у готовність до дій за надзвичайних ситуацій, бойову готовність та здійснення відмобілізування : навч. посіб. Харків : НА НГУ, 2015. 76 с.
17. Протидія інформаційно-психологічному впливу на особовий склад під час виконання службово-бойових завдань : навч. посіб. / І. І. Ліпатов та ін. Харків : НА НГУ, 2018. 108 с.
18. Психологічна підготовка особового складу військових частин і підрозділів з охорони громадського порядку Національної гвардії України : монографія / М. С. Байда та ін. Харків : НА НГУ, 2019. 178 с.
19. Товма М. І., Товма І. М. Удосконалення соціального та правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей у військових частинах (підрозділах) Національної гвардії України. *Соціальні аспекти військово-професійної діяльності сектора безпеки і оборони: виклики сьогодення* : тези доп. II Міжнар. наук.-практ. онлайн-конф., м. Харків, 29 листоп. 2022 р. Харків : НА НГУ, 2022. С. 24–27.
20. Стасюк В. В. Психологічне забезпечення діяльності військ (сил) : підручник. Київ : НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2014. 504 с.

Стаття надійшла до редакції 02.02.2023 р.

UDC 355. 318:355.433.4:316.776.23

М. Товма, І. Товма, О. Каплюченко

SUBSTANTIATION OF REQUIREMENTS FOR PROVISION OF INFORMATION-PSYCHOLOGICAL SECURITY OF SERVICEMEN OF THE NATIONAL GUARD OF UKRAINE AT THE STAGE OF SERVICE (COMBAT) MISSIONS PERFORMANCE

The enhanced extreme conditions of servicemen and the National Guard of Ukraine teams, units and formation activities while performing service tasks and combat missions depends on psychogenic factors which lead to disorder of psychological functions as well as to mental disorder.

The impact of psychogenic factors typically manifested in such kind of phenomena: loss of ability to orient in situation; unconscious confused behavior; loss of skills in use of weapons; loss of professional qualities; negative individual emotions, moral and legal instability, which lead to cases of antisocial behavior and, sometimes – to criminal behavior. The mentioned above is also impacted destructively by information-psychological factor, which is conducted by introduction of destructive information into servicemen's both conscious and subconscious mind which leads to distorted perception of reality and inadequate behavior of a serviceman. The introduction of destructive information also impact on group both conscious and subconscious mind which leads to changes into group psychology and collective behavior which decrease the effectiveness of special operation and represented by ineffective activities both a serviceman and a unit related to mission and task compliance and combat actions as a result.

Development of protection mechanisms is quite long and hard process for an individual, which makes the issue of an individual's protection from negative information-psychological impact actual. In particular, it is fully concerns to servicemen and military units of the National Guard of Ukraine while performing service tasks and combat missions.

Keywords: *psychogenic factors of extreme situations, threats for servicemen's information-psychological security, servicemen's psyche protection, effective mission compliance.*

Товма Микола Іванович – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри військово-соціального та психологічного забезпечення Національної академії Національної гвардії України
<https://orcid.org/0000-0001-8814-9544>

Товма Ігор Миколайович – кандидат військових наук, заступник начальника кафедри психології та педагогіки Національної академії Національної гвардії України
<https://orcid.org/0000-0003-4997-6314>

Каплюченко Олександр Петрович – старший викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Національної академії Національної гвардії України
<https://orcid.org/0000-0001-7992-5169>